

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Наташа Половина
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

УДК 821.163.41.09„04/14“ (049.32)
DOI 10.7251/fil1512294p

СТАРА КЊИЖЕВНОСТ И НОВИ ВИДИЦИ

Ређеп, Јелка (2013), *Грех и казна божија. Судбине, бијике и њредања српској средњеј века*, Нови Сад: Прометеј.

Књига *Грех и казна божија. Судбине, бијике и њредања српској средњеј века* Јелке Ређеп (1936–2014), истакнуте научнице и професорке која је цели свој радни век провела на Филозофском факултету у Новом Саду, обједињује ауторкине радове и студије објављене у периодици и зборницима с научних скупова у периоду од 1994. до 2013. године. И садржином и концепцијом, ова књига – као, уосталом, и све претходне књиге Јелке Ређеп – одражава ауторкин однос према старој књижевности, писаној и усменој, али и њен методолошки приступ заснован на интердисциплинарности. Текстови у књизи *Грех и казна божија* подељени су у три тематске целине, које садржински упућују на три велике теме у истраживачком опусу Јелке Ређеп.

Први део књиге обухвата студије посвећене жанровским проблемима средњовековне српске, пре свега хагиографске књижевности, њеним мотивима и топици. У студији „О греху и казни божијој као жанровским особеностима“ расправља се о идеји греха и казне, те о одговарајућем књижевном топосу који се, под утицајем хришћанског учења, формирао у српској житијној књижевности. У прегледу књижевних дела у којима се овај топос појављује, Јелка Ређеп се посебно задржава на књижевним ликовима Стефана Дечанског и цара Уроша. Мученичке смрти ових двају владара, описане у Цамблаковом *Житију Стефана Дечанског* и Пајсијевом *Житију цара Уроша*, предмет су засебног рада – „Мученичка смрт као жанровско обележје“. У оквирима хришћанског тумачења греха и казне, ауторка разматра познати мотив убиства у лову (који

се у српској усменој традицији показао као погодан образац за објашњење пропасти српског царства) и мотив мученичке смрти, који утиче на структуру дела. Трагајући за примерима из старе српске књижевности у којима се у греху и казни божијој види узрок пропасти царства ауторка се, заправо, надовезује на своја ранија изучавања, чији су резултати у највећем броју публиковани у књизи *Убиство владара* (Нови Сад, 1998).

У осталим радовима прве тематске целине јасно се распознају најзначајнија истраживачка полазишта и интересовања Јелке Ређеп. Њено „читање“ средњовековне књижевности, наиме, има за циљ пре свега контекстуализацију српске књижевности, њено сагледавање у ширим, интернационалним оквирима, па се у неколиким радовима из ове групе негује компаративни приступ (нпр. разматрају се могућни утицаји витешких романа, али и *Светиој њисма* на развитак наративне прозе код нас). Посебно се издваја студија „Александар Велики и краљ Милутин“ у којој се, уз анализу *Житија краља Милутина* Данила Другог и излагање о историјату *Српске Александриде*, развија и коментарише паралела између ових двају дела, пре свега кроз ликове Александра Великог и краља Милутина као хришћанских витезова. О утицајима преводне на тзв. оригиналну књижевност српског средњег века говори се и у раду „Средњовековни историјски роман“, уз драгоцене теоријске увиде и историјат романа као књижевне врсте. Значајан прилог познавању библијских утицаја на стару српску књижевност представља рад „Величање деспота Стефана Лазаревића“, где се библијске

паралеле у *Житију деспоота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа посматрају као један вид грађења књижевног јунака.

Ипак, оно што је обележило ауторкино бављење старијим књижевним епохама јесте њено занимање за упоредно изучавање народне и средњовековне књижевности, што се и у овом сегменту књиге *Грех и казна Божија* потврђује радовима као што су „О победним песмама“ и „Деспот Стефан Лазаревић – витез и књижевник“. Међусобним прожимањима средњовековне и народне књижевности готово у целости је, међутим, посвећен други део књиге.

Без претеривања би се могло рећи да готово да нема студије Јелке Ређеп која, макар у извесној мери, не представља подсетник о томе колико је за изучавање средњовековне књижевности битан интердисциплинаран приступ. С друге стране, једно од основних обележја свих радова ове ауторке јесте промишљање књижевности у дијахронијској перспективи и свесно инсистирање на континуитету српске књижевности која се, по њеном мишљењу, најбоље читава у постојаности одређених мотива, сижеа и образаца. Убедљиво је то показано у радовима „Одакле Венцловићу податак да је Стефан Немања био српски краљ“, „Средњовековни владари у делима Јована Суботића“ и „Средњовековни историјски роман“.

Заједнички именитељ радова сврстаних у другу тематску целину јесте косовска легенда. Генеза косовске легенде, њени појединачни мотиви и, нарочито, *Житије кнеза Лазара*, у науци познато као *Прича о боју косовском*, у којем је забележена у потпуности формирана легенда о Косовском боју (1389), представља једну од две главне, највеће теме којима се дуго година бавила Јелка Ређеп. Заправо, чак и летимичним увидом у библиографију професорке Ређеп може се увидети да Косовска битка у књижевности (како средњовековној, тако и народној) представља једно од њених главних интересовања: *Прича о боју косовском* била је, наиме, тема њене докторске дисертације (*Прича о боју косовском*, Зрењанин, 1976), а треба поменути и књиге *Косовска легенда* (Нови Сад, 1995. и 2007), *Бисјеру воду заму-*

тили – *свађа кћери кнеза Лазара* (Београд, 2006), *Житије кнеза Лазара* (Нови Сад, 2010), те две антологије народних песама о Косовском боју, обе састављене у сарадњи с Радетом Михаљчићем.

У књизи *Грех и казна Божија*, међутим, публиковани су радови у којима се разматрају само поједини мотиви, понегде само наизглед неважни елементи косовске легенде. Међу ове радове свакако спадају: „Добровој, син кнегиње Милице и кнеза Лазара“, „Мотив кнежеве вечере“, „Побратими Милоша Обилића“, „Два нетипична призора у *Причи о боју косовском*“, „На вечери код кнеза Лазара: старац Никлан или Миклан“, „Разговор султана Мурата, кнеза Лазара и Милоша Обилића после Косовске битке“ итд. Праћењем одређених мотива и елемената легенде у различитим варијантама рукописа *Приче о боју косовском*, али и њиховим упоређивањем са усменом традицијом, Јелка Ређеп долази до сазнања о повезаности појединих рукописа, њиховим међусобним утицајима, па – напослетку – и до драгоцених потврда о генези и јужном пореклу *Приче о боју косовском*. Између осталог, ауторка открива порекло изреке „стати ногом на грло“, за коју претпоставља да је преузета из *Александриде*. За упоредно изучавање народне и средњовековне књижевности радови Јелке Ређеп, нарочито они који се баве косовском тематиком, од изузетног су значаја. Управо су њена тумачења, заснована на добром познавању грађе, била полазишта за каснија стремљења ка расветљавању тешко уочљивих веза и механизма прожимања између ова два „система“, у којима ће се доцније посебно огледати Нада Милошевић Ђорђевић.

Према да је нагласак у другој целини књиге на везама између старе и народне књижевности, чвршћој повезаности ових радова доприноси утисак да се у њима Косово представља као нека врста духовне константе српске културе. Отуда се у овом делу с разлогом налазе текстови „Три романтичарске драме о Милошу Обилићу“ (реч је о драмама Јована Стерије Поповића, Симе Милутиновића Сарајлије и Јована Суботића, које су настале у атмосфери националног заноса и глорификације)

и „Матић о Косову“ (у којем се о Косову говори као о песничкој инспирацији, али и изазову Душана Матића), као и текст „Историја и усмено предање у делу Милице Стојадиновић Српкиње“.

Трећи део књиге посвећен је грофу Ђорђу Бранковићу и његовим *Хроникама*, још једној од тема којима се Јелка Ређеп увек враћала. Као и у случају косовске легенде, и овде се ауторка фокусира на одређене фрагменте Бранковићевих *Хроника* (нпр. „Хиландар у Хроникама грофа Ђорђа Бранковића“, „Гроф Ђорђе Бранковић о замонашењу Немањине жене Ане“, „Краљ Драгутин у визији грофа Ђорђа Бранковића“, „Бонфини и Бранковићеве Хронике“, „Гроф Ђорђе Бранковић о деспоту Стефану Лазаревићу“ итд.), с превасходним циљем да утврди изворе које је Ђорђе Бранковић користио при састављању својих *Хроника*. У том смислу, текстови посвећени *Хроникама* Ђорђа Бранковића представљају, на неки начин, допуну ауторкиној богатој библиографији књига и студија о Ђорђу Бранковићу, с тим што се овде посредно трага за подацима о његовој лектури и изворима које је користио. *Хронике* Ђорђа Бранковића, међутим, присутне су и у радовима првог тематског дела, као илустрација постојаности одређених мотива и сужеа.

Студије публиковане у књизи *Грех и казна божија* већ су доживеле своју рецепцију и пре него што су заживеле међу корицама књиге; неке од њих су свакако добро познате научној и стручној јавности. Предност њиховог сабирања у књигу без сумње лежи у њиховој приступачности, што би могло нарочито користити студентима и млађим изучаваоцима средњовековне српске и народне књижевности. Истовремено, обједињени у једну књигу,

ови радови откривају још једно, данас најчешће ретко, обележје истраживачког и научног приступа књижевности: Јелка Ређеп је, наиме, неговала нарочит однос према књижевној историји. За њу нису постојале „мале“ теме, теме које не би биле вредне књижевноисторијског промишљања. Иако се у својим студијама није либила да изнесе негативан вредносни суд о појединим књижевним делима, оспоравајући им озбиљнију естетску вредност, Јелка Ређеп никада није негирала њихов књижевноисторијски значај и улогу коју су та дела имала у одржању континуитета српске књижевности.

Колико синова су имали кнез Лазар и кнегиња Милица? Шта је читао Ђорђе Бранковић, а шта Јован Рајић пишући своју *Историју*? Каква је успомена на манастир Ресаву у старим српским летописима и родословима, и у којима од њих се овај манастир помиње под именом Манасија? Сва ова питања су за Јелку Ређеп значајна, јер сваки нови одговор отвара нова врата, а свака врата, ипак (веровала је она), некуда воде.

Како је сама поменула у једном интервјуу (*Летопис Матице српске*, књ. 188, св. 6, децембар 2011), будућност српске медијистике више је у компаративним и интердисциплинарним изучавањима, темељно знање у ширењу видика, а тезу о дисконтинуитету српске књижевности сматрала неоснованом и површном. *Грех и казна божија* још једна је у низу књига Јелке Ређеп које у сваком смислу потврђују суштинску оданост овим идејама, и ауторкин жив, трагички дух, који је, уосталом, красио и њеног учитеља, Ђорђа Сп. Радојичића. Континуитет, изгледа, заиста постоји.

natasapolovina@hotmail.com